

ГЛАСНИК

СКОПСКОГ НАУЧНОГ ДРУШТВА

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE DE SKOPLJE

КЊИГА III ТОМЕ

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

SECTION DES SCIENCES HUMAINES

1

УРЕДНИК Dr. РАДОСЛАВ М. ГРУЈИЋ

DIRECTEUR RADOSLAV M. GRUJIĆ

БИБЛИОТЕКА
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА
И. Бр. 1444

СКОПЉЕ — SKOPLJE

1928

ПИТАЊА.

ЛЕЧЕЊЕ УМОБОЛНИХ У МАНАСТИРИМА.

Склоништа за умоболне су и у осталој Европи са свим скорашње установе, тек од почетка XIX века. У нашем народу јављају се тек после ослобођења Србије, и то доста касно. Тек 3 марта 1861 године потписао је Кнез Михаило закон о *Успројенију дома за с ума сишавше*, а у другој половини августа исте године отворен је Дом за с ума сишавше. До тога доба умоболни „су се чували код својих кућа или су пуштени да слободно скитају по варошима, да просе и увесељавају сокачку дечурлију“,¹⁾ или су, по старинском обичају, вођени у манастире и тамо остављани нези и лечењу од стране калуђера. По народном веровању, неки су манастири, на пример Студеница у Србији, били за умоболне чудотворно лековити, те су и сами Турци понекад у њих доводили своје болеснике.²⁾ Исто су се тако сматрали и други манастири у нашим земљама. У једном опису манастира Бездина из друге половине XVIII века стоји да му је „близу цркве једно округло и на свод изведено зданије ради затвора умоболних (бѣснующихъ) који су ту доношени“³⁾. У Државној Архиви у Београду врло су чести помени шиљања суманутих у манастире на лечење. 17 априла 1823 године послао је Кнез Милош некаквог бесомучног Латинина из Крагујевца у манастир Каленић да га тамо игуман прими „и чини дужност исцеленија ради“. Исто су тако слати умоболни и у друге манастире.⁴⁾ Но како се десило да је 7 јуна 1839 године један умоболник из Брђана, Округа Рудничког, убио у манастиру Вујаку манастирског слугу, то је Попечитељство Правосудија и Просвешченија у споразуму са митрополитом наредило 10 јула 1839, № 788, да се умоболни „нигда сами не пуштају, него ким од фамилије своје до манастира да се допрате и по окончању молитве да се за цело време бављења свога ким од фамилије своје онде чувају, да не би братству манастирском или на поклоненије доходећем народу опасни били“, или да се болесници „неодложно, пошто им се молитва чита, из манастира отправљају, или да се помоћу најближе мирске власти у такво стање стављају, у којем не би могли другоме вред наносити“.⁵⁾ Тек 15 новембра 1839 године предложио је Совет Намесничеству „да се манастир Студеница определи за место за држање сумашедших“, а да држава даје помоћ за пандуре, који ће их чувати. Даље се предлаже „да калуђери дужни буду молитву, пост и друга њима позната средства над истим сумашедшим к исцеленију њиховом употребљавати“.⁶⁾

¹⁾ Ј. Данић и М. Цвијетић, *Душевне болести у Србији*. Београд 1895, стр. 14—15.

²⁾ Вук С. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, 98.

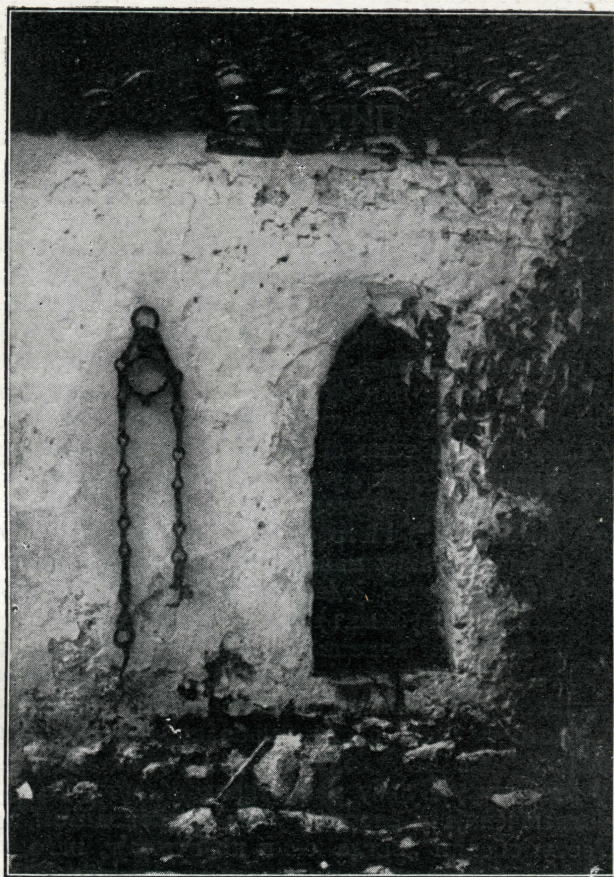
³⁾ Р. М. Грујић, *Прилози историји српских банашких манастира у другој половини XVIII века*. Ср. Карловци 1906, стр. 27.

⁴⁾ Државна Архива, Кнежевска Канцеларија, Деловодни Протокол, Унутрашња Преписка 1823, № 594 и 644; 24 јула 1824, № 1487 и 1489 и т. д.

⁵⁾ Зајечарска Судска Архива 1839, № 591.

⁶⁾ Државна Архива, Државни Савет, писмо Совета Намесничеству од 15 новембра 1839, № 1871.

У нашем се народу још и данас верује да вођење умоболних у неке манастире помаже да оздраве. Нарочито су у том погледу познати у Србији манастири: Студеница, Горњак и Свети Роман. У њима има и нарочитих ћелија, у којима се умоболни затварају и чувају неко време. Док су болесници у манастиру калуђери им читају молитве, као што се и у предлогу Совета Намесничеству каже. У истом предлогу помиње се и пост, али није јасно да ли да посте калуђери или болесници, по свој прилици болесници. Најзад се помињу

Слика 1.

„и друга њима позната средства над истим сумашедшим к исцеленију њиховом“. Та су „средства“ била, изгледа, у томе што су калуђери болеснике везивали у ланце и немилосрдно тукли да би казали име ђавола, који је у њих ушао, па кад би га сазнали, написали би га на комаду хартије и бацили у ватру да изгори.¹⁾ Сем тога употребљаване су и *клате*. Њих сам још пре петнаестак година видео у једној ћелији старог конака манастира Горњака. То су две дебеле и тешке греде, које су на једноме крају састављене дрвеним клином, те се могу састављати и растављати, од прилике као резикорице у бријача. У њима су удубљења у која се утуре болесникове ноге, па се онда греде саставе и с друге стране клином једна за другу притврде, тако да болесник може лежати само на леђима. Метање у *клате* сматра се као добар лек не само кад су болесници немирни, већ и кад нису. Кад су немирни остају у

¹⁾ Вук С. Караџић, Црна Гора и Бока Которска, стр. 98.

кладама по двадесет и четири сата, а кад су мирни, онда мање. Као простирка служи им само мало сена или сламе, и то је све. Кад сам ја посетио Горњак, место на коме је лежао последњи болесник било је засуто само пасуљевом сламом. Да ли калуђери имају још каквих средстава „к исцеленију“ умоболних није ми познато.

Као у северној исто тако и у Јужној Србији доводе умоболне у манастире ради исцељења. У које се све манастире доводе не знам, али знам да се доводе у Свети Наум на Охридском Језеру. Некоје податке о томе забележио сам у самом Светом Науму 28. маја 1926. године.

Уз десни манастирски зид налази се ниска и прљава собица, као ћелија, у коју се улази из дворишта. То се зове *ајсана*, *џомрук* или *зашвор*. У апсану се затварају умоболници да би оздравели. Доводе се везаних руку и ногу. У апсани је један *синџир*, који је крајевима ниско, при земљи, разапет и прикован за чврсте греде. На средини синџира је *џрана* или *алка*, која се умоболном, пошто га положи на земљу метне око врата и закључа. На тај начин он може само лежати. (На приложеној слици виде се врата од апсане и поред њих обешен синџир са прангом на средини. — Да би се могао насликати и јасно видети како изгледа, ја сам замолио да се синџир из апсане изнесе и обеси поред врата). Лежање траје докле болесник не оздрави. Докле год лежи свештеници (јер у манастиру није тала било калуђера) читају му молитве. Хране га само хлебом и сирћетом. Ако је немиран, онда га туку, обично шамарима, док се не смири. У ранија времена у апсани су биле и *кладе* (томруци), али их већ поодавно нема. Свети Наум је био чувен као лечилиште умоболних, те су и Турци и Арнаути доводили у њега своје болеснике. И њима су свештеници читали молитве и у свему поступали онако исто као и са Србима.

Кад сам био у манастиру Светога Јована Владимира (Шин Ђон) код Елбасана, казивали су ми да и у њега доводе умоболнике, али, колико се сећам, ту болесници само леже на његовом гробу, читају им се молитве, и ништа више.

Са напретком културе, са свим је природно, да ће и доношење умоболника у манастире ишчезнути. Због тога је интересантно знати у које су све манастире довођени умоболни. Изгледа да нису довођени у све. Зашто су довођени у те, а не у друге? Шта се све радило у манастирима са умоболницима?

У Скопљу сам једне вечери видео у једној текији ћелију у којој је био умоболни Турчин. И довођење умоболних у текије ваља описати. У које су све текије довођени? Да ли у све или само у неке? Зашто у те, а не у друге? Шта се све у текијама радило с њима? Да ли су у текије доводили и хришћани своје умоболне? Да ли се и са њима поступало на исти начин као и са муслиманима?

С овим је у вези још једно питање. На име, кад само неки манастири имају специјалну исцелителну моћ за умоболне, онда да ли има других манастира са специјалним моћима за лечење других каквих болести: очију, ушију, грознице, краста и тако даље. Који су то манастири и од чега је који лективит? Шта се ради у њима са болесницима?

Најзад, има манастира који лече од свију болести. Нема те невоље од које, по народном веровању, неће излечити манастир Светог Василија Острошког. Због тога му иде силан свет и из далека, чак из северне Босне, и тражи лека својим бољкама. Има ли још који такав манастир и који су? Шта се у њима и од које болести ради са болесницима?

У неким се манастирима међу болесницима крстови на болесна места. Описати крстове и начин њихова метања. Негде онај што меће крстове на болесна места болесника постаје његов побратим, и сматра се као прави брат, а његова фамилија као најближа својта, па се међу собом никако не узимају.

ШИШАЊЕ У ЖАЛОСТИ.

Код старих индоевропских народа: Инда, Грка и Римљана коса је принашана умрлима на жртву. F. Самтер¹⁾ наводи примере из грчких писаца из којих се види: да су Мирмидоњани, пре но што ће Патрокло бити сахрањен резали своје власи и бацали их на мртваца те га њима целог обасули, да је Ахил своју косу коју је одсекао метнуо у руке мртвог пријатеља, да су Ахајци, при Ахиловој сахрани, ошишали косу, да Орест меће на Агамемнонов гроб своје витице, да Електра и Хрисостомос мећу своју косу на гроб свога оца. Он наводи даље да је исти обичај био и код Римљана и Инда, па онда код Арабљана, Персијанаца, Скита и Јевреја. Он га најзад наводи и код многих других европских и неевропских народа ниже културе, па га помиње и у нас, данашњих Грка и Италијана.

Жртвовање косе, као што ћемо из ниже изређаних примера видети, било је и у нашој старини па се очувало и до наших дана, али не више као жртва, већ само као знак жалости. Бенедето Рамберти, који је 1533 године прошао кроз Србију, прича како жене у селу Клисурци, између Беле Паланке и Пирота, кад им умру мужеви, браћа, синови или оцеви чупају косе, а ноктима драпљу лице да им крв тече. „Тако се, вели даље, читује жалост свуда у овој земљи.“²⁾ 1547 године прошао је нашом земљом Жан Шесно (Chesneau). Говорећи о женама из околине Ниша, он вели: „Кад им умре муж или отац, чупају си косу и драпљу си лице, наричући што више могу.“³⁾ О. Г. де Бусбек (O. G. de Busbecq), који је 1555 год. пропутовао Србијом, описује један погреб из околине Јагодине. Између осталог вели да је видео на многим гробовима обешене витице од косе, које су жене и кћери повешале да покажу своју жалост за губитком сродника.“⁴⁾ Слично је забележио и Стеван Берлах у Гроцкој.⁵⁾ У Загорју, у Херцеговини, кад мртваца донесу на гроб „најпре пану браћа и рођаци и проплачу, па онда пану по гробу сестре, мајке и родице, а људи их држе да се не гребу и не бију и да косе не чупају и не стрижу.“⁶⁾ Љ. Ненадовић прича како се у Црној Гори често догађа „да мајке и сестре своју косу одсеку и на гроб положе.“⁷⁾ У народној песми се пева како млада Ђурђевица

За Ђурђем је косу одрезала,
За ђевером лице изгрдила,
А за братом очи извадила.⁸⁾

У Горском Вијенцу има неколико примера да женскиње реже косу за својим умрлим.

Но у жалости у нас није шишало косу само женскиње већ и мушкиње. У Црној Гори, кад ко умре, „сва ближња својта покида перчине, како мушка, тако и женска. Неки кидају перчине те бацају на гроб, а неки покинуте мећу у расцијеп палице, те пободу на гроб.“⁹⁾

Врло би вредно било знати шиша ли се и сад коса у жалости у нашем народу? Ако се шиша, онда где се и како се то ради? Ко од својте шиша косу? Ако се не шиша, да ли се прича да се у старије доба шишала? Кад се престала шишати и зашто? Сем тога распитати о свачему што се на шишање косе у жалости односи. На пример, шта се ради са ошишаном косом? Меће ли се на гроб умрлога? Докле тамо стоји и шта најзад с њоме бива?

*

¹⁾ E. Samter, *Volkskunde im altsprachlichen Unterricht*, I, Homer. Berlin 1923, 132—136.

²⁾ *Rad Jugosl. Akad.*, 56, стр. 219.

³⁾ *Rad* 62, стр. 72.

⁴⁾ Ch. Thomson Forster and T. H. Blackburn Danielle, *The Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq*, vol. I, London 1881, стр. 96.

⁵⁾ *Rad* 116, стр. 54.

⁶⁾ Вук С. Караџић, *Животи и обичаји народа српскога*, стр. 194.

⁷⁾ Љ. Ненадовић, *О Црногорцима*, стр. 109.

⁸⁾ Вук С. Караџић, *Српске народне њесме* I, 325.

⁹⁾ М. В. Г. Медаковић, *Животи и обичаји Црногораца*, стр. 54—55.

Но то није све. Е. Самтер казује на истоме месту да је у старо доба био обичај да се у знак жалости шишају и коњи, мазге и друге теглеће животиње. Тако је Адмет наредио у знак опште жалости да сви Тесалци ошишају косу а и коњима гриве да одсеку. Исто је тако Мардонијева војска ожалила смрт Масистиоса тиме што су персијски ратници себе, своје коње и теглеће животиње ошишали. Александар Велики наредио је приликом Хефестионове смрти да се ошишају коњи и мазге.

Колико је мени познато о шишању коња и других теглећих животиња у знак жалости у нас нема забележених података, сем једнога, па и он није довољно јасан, али ми се чини да се односи баш на шишање коња у знак жалости. Описујући жалост која је настала смрћу деспота Стефана Лазаревића 19 јула, 1427 г. Константин Философ вели да је тада било и „*конген же окрезанин и прочи*“, што мислим да значи „шишање коња и друго“¹⁾.

Но било да је овај податак, како сам га ја објаснио, тачан или не, вредно би било знати да ли се у нашем народу што зна о томе да су некада и у нас, у знак жалости, шишани коњи и друге животиње и шта се све о томе казује.

Тух. Р. Ђорђевић.

КОНОПАЦ СА СТРЕЉАНОГ ЧОВЕКА.

Сећам се још из детињства како су неки моји сељаци у срезу Моравском округу Нишком, говорили да су присуствовали стрељању некаквог осуђеника и како је свет, чим је осуђеник издахнуо, потрчао да уграби по комадић од конопца којим је био везан за колац. И доцније сам слушао да се свет граби да се дочепа ма и најмањег комадића од конопца, којим је осуђеник, при стрељању, био везан. Као разлог увек сам чуо да се таквим комадом од конопца нешто врача.

О овоме се често чита и у новинама. Кад је, крајем марта 1925 године, поведен из Прилепа на стрељање Коста Стојановић из Витолишта, велика је маса света пошла да присуствује његовом погубљењу. Пошто је стрељање извршено „народ је разграбио уже, којим су стрељаноме биле везане руке, гатајући да то треба чувати, јер доноси срећу.“²⁾ 4. септембра 1926 године стрељана су у Крагујевцу четири разбојника због убијства која су извршили у Наталинцима. После стрељања „многи скочише да узму по парче конопца, којим су они били везани за колац.“³⁾ У једноме листу који излази у унутрашњости прича се како народ у Ваљевском Округу игра на класној лутрији: „Број мора бити, вели се ту, састављен од пет цифара; средња цифра мора бити деветка, а крајње по две, кад се саберу, да чине такође деветку. Тако свих пет цифара да чине три деветке. Ево једног примера: 27954 и 36963. Лозови се лепо окаде тајаном и ставе испод иконе Св. Николе. Под њих се метне „Рожденик“ са „Трепетником“, а на њих Сан Свете Богородице, Страшни Суд и 12 Великих Петака. На све ово стави се литар богојавленске водиче, са китом босиљка, коју је прота држао у руци када је светио водичу. Код литра на књизи налази се кесица, у којој има повратича, чуваркуће, божјег дрвцета и *парче конопца, којим је био везан хајдук Бојовић, кад је сирељан*. То све тако стоји девет дана и девет ноћи. Кандило за то време непрестано гори....“⁴⁾

¹⁾ Гласник Српског Ученог Друштва књ. 42, стр. 319. — Г. М. Башић превео је ово место са: „И коље седијаху и остало.“ (М. М. Башаћ, *Из сиваре српске књижевности* Београд, 1922, стр. 215). Држим да је његов превод мање вероватан.

²⁾ *Наша Сивара Србија* (Скопље) од 2 априла 1925 године.

³⁾ *Полишика* од 5 септембра 1926.

⁴⁾ *Правда* од 16 фебруара 1927.

Из ових се примера, мислим, јасно види да конопац са стрељаног човека има, по народним појмовима, некакву мађиску моћ. Изгледа да доноси срећу ономе ко га има, али још све није јасно. Због тога би требало у народу разабрати: Зашто се све и кад употребљава комађе од конопца са стрељаног човека? Ко га употребљава? Где се такво комађе чува? Да ли кад се један пут њиме врача губи мађиску снагу, или је и даље одржава? Може ли се учинити да му се снага изгуби?

Мени се све чини да се иста таква моћ приписује и комађу конопца од обешенога. Због тога и о таквом конопцу треба разабрати исто онако као и о конопцу са стрељаног човека.

Тих. Р. Ђорђевић.